

Könül ŞÜKÜROVA

Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının dissertantı

Ünvan: Bakı ş. Şəmsi Bədəlbəyli küç. 98

E-mail: konularif@gmail.com

DOI: 10.62440/AMK2024-3.s.116-127

XX ƏSR MAHNI STANDARTLARI: “QIZIL ÜZÜK” MAHNISININ TARİXİNƏ DAİR

Xülasə: Bu məqalədə XX əsr mahnı standartları içərisində ən parlaq nümunələrindən olan “Qızıl üzük” mahnısının yaranışı, XX əsrə aid tarixi, yaranma səbəbi, ifa retrospektivi, həmçinin ölkəmizlə yanaşı yaxın coğrafiyada ictimai-mədəni dəyərlərin formalaşmasındakı rolu araşdırılır. Bu nəğmənin nümunəsində milli estradamızın ötən əsrdəki tərəqqisi və transformasiya prosesi təhlil olunur. Mahnının günümüzədək qazandığı ən parlaq təfsirləri, yəni qüdrətli musiqiçilərin bu nəğməyə gətirdikləri məzmun və forma yenilikləri ilə ötən əsr mahnı formasının inkişafı yaxından izlənə bilər. Bu araşdırma işi müasir dövrdə çox əhəmiyyətli bir mövzunu, musiqi maarifçiliyini gündəmə gətirərək, populyar musiqi vasitəsilə mədəni zövqlərin, musiqi və bədii-estetik tərbiyənin inkişafı istiqamətində tövhə vermiş olur. Həmçinin 1 mahnının tarixini sadə, anlaşıqlı dildə nəql edərək müasir oxucuların və musiqi həvəskarlarının milli mahnı irsimizə daha da yaxınlaşmasına imkan yaradır və mənəvi irsimizin təbliğində iştirak edir.

Açar sözlər: Tofiq Quliyev, Bəxtiyar filmi, Qızıl üzük, Rəşid Behbudov, mahnı janrı

Azərbaycan mahnı janrının inkişafını professional musiqi təhsili yaranandan sonra meydana çıxan bəstəkarların yaradıcılığında izləmək olar. Söz yox ki, folklor nümunələrimizin sırasında artıq mahnı janrının sadə formaları vardı, yəni XX əsrə qədər şifahi xalq musiqimizin mahnı janrına tövhələri olmuşdu. Həm aşiq yaradıcılığından, həm xanəndələrin qoşduğu təsnif və rəqslərdən başlanğıcını götürən xeyli mahnılarımız var. lakin XX əsrdən başlayaraq mahnı formasında çalışan peşəkar bəstəkarların sayəsində mahnı janrı özünün zirvəsinə ucaldı. Hər onilliyin tələbi ilə dəyişən, təkamülünü yaşayan, tamamilə yeni formalarını qazanan milli mahnılar bu janrın inkişafını sürətləndirdi. Hətta ötən əsrdə “mahnı bəstəkarı” ifadəsi musiqi lüğətinə də, məişətimizə də daxil oldu. Kim idi bu insanlar? Onlar öz yaradıcılığında ciddi formalarla yanaşı mahnı janrına böyük yer ayıran, 3 dəqiqəlik miniatur musiqi forması daxilində bitkin fikri böyük məharətlə söyləyə bilən insanlar idi. XX əsrdə mahnı bəstəkarları çox oldu. Amma onların pionerləri sırasında mahnı janrına müqayisəyəgəlməz xidməti ilə öndə dayanan və tarixə

saysız hesabsız parlaq nəğmə bəxş etmiş Tofiq Quliyevin adı məxsusudur. Neyçin? Çünki yaradıcılığı boyu istər kino, yaxud tamaşa musiqisi, istər iri həcmli akademik əsərlər yazsa da, T.Quliyev 100-lərlə bənzərsiz, gözəl nəğməyə həyat verdi. Ən əsası həmin nəğmələr 1 əsrlik zaman kəsiyində dəyişən bütün dəyərlərə və dəblərə qalib gələrək mədəniyyətimizdə qaldılar.

Bu gün mahnı irsimizə ötən əsrin 50-ci illərindən daxil olan parlaq bir nümunədən və o nəğmənin 1 əsrə yaxın vaxt ərzində ifaçılıq sənətinin inkişafındakı əhəmiyyətli rolundan söhbət açmaq istərdim. Bu nəğmənin tək peşəkar musiqiçi nəslinin deyil, həmçinin musiqisevərlər nəslinin yetişməsində xidməti, kütlələrin musiqi zövqlərinin cilallanmasında rolu da danılmazdır. Kino musiqimizin əsas fiqurlarından biri Tofiq Quliyevin həmin onilliyə düşən super hitlərini bir yerə toplayan “Bəxtiyar” filmi və xüsusilə də həmin filmin həlledici səhnələrindən birində eşitdiyimiz “Qızıl üzük” nəğməsilə tək dövrün musiqi ab-havasına və mahnı janrımızın maraqlı mərhələsinə səyahət etmirik, həmçinin bu musiqinin ifaçılıq sənətinin inkişafındakı əhəmiyyətli rolundan, insanların həyatına, məişətinə, dəyərlərinə, mədəni keyfiyyətlərinə təsirindən, bir sözlə o nəğmənin tarixi əhəmiyyətindən danışacağıq.

Əvvəla ondan başlayaq ki, rejissor Lətif Səfərovun 1955-ci ildə ekranlara çıxardığı “Bəxtiyar” musiqili kinokomediyası sovet dövrünün ideoloji dəyərlərini, sovet artistinin obrazını o zaman üçün uğurla və məharətlə canlandırırsa da, günümüz üçün filmin ideoloji mahiyyəti, ötürdüyü mesajı aktuallığını qismən itirmiş sayıla bilər. [1] Buna baxmayaraq Lətif Səfərovun filmi bir çox keyfiyyətlərinə görə kino tariximizin parlaq səhifəsinə çevrilə bildi. “Bəxtiyar” tək quruluşu, texniki göstəriciləri, məzmunu, istedadlı aktyor heyəti və komik, hətta satirik süjet xəttinə görə deyil, həmçinin musiqisi ilə sevildi və yadda qaldı. Bu mənada Lətif Səfərov filmin musiqisini T. Quliyevə həvalə etməklə ekran işinin bütün sonrakı taleyini həll etdi. [2]

“Bəxtiyar” Tofiq Quliyev musiqisinin ən uğurlu nümunələrini bir yerə topladı. [7] Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, efir həyatını məhz həmin filmdə başlayan demək olar ki, bütün mahnılar filmdən sonra da müstəqil həyatını yaşayaraq üzə çıxdılar, parladılar. O nəğmələrin hamısı məşhurlaşdı, yeni ifaçılarını qazandı və günümüzədək də aktualdır. [8]

“Qızıl üzük”dən danışsaq, filmdən bəllidir ki, Bəxtiyar bu mahnını sadə neftçi kimi peşəkar səhnədəki ilk ifaçılıq cəhdi zamanı oxuyur. Onun ehtiyatlı, utancaq, təvazökar obrazı ilə bu mahnının sakit, lirik, yumşaq xarakteri, qəlbə məlhəm, xoş melodiyası son dərəcə həmahəng görünür. Şübhəsiz ki, filmin belə həlledici məqamı üçün bundan gözəl seçim ola bilməzdi. Tofiq Quliyevin zövqünə və tapıntısına heyran olmamaq mümkün deyil. [6], [11].

Əslində bunlar təsadüfi deyildi. Çünki sovet zəhmətkeşinin obrazı təvazökar, sadə və həlim olmalı idi. Onun səhnədə ifa etdiyi musiqi də bu obrazı tam təcəssüm etməli idi. Həmin keyfiyyətləri özündə cəmləyən ən uğurlu parça da o filmə məhz

“Qızıl üzük” oldu. [7] Həqiqətən “Qızıl üzük” yaddaqalan, sadə və təmkinli musiqisi, rəvan ifa manerası ilə sadə el-oba insanının obrazını çox uğurla yaradırdı. Mahnının mətni də sovet zəhmətkeşinin obrazına çox yaxın idi. Kollektiv şüur, dostluq və bir də sevgi haqda ümumi tezislər. Bir sadə sovet neftçisinin dilindən bundan uğurlu mətn ola bilməzdi. Amma paradoks ondadır ki, bu mahnı həmin filmə təsadüf nəticəsinə daxil olur. Bu nəğmənin qisməti tamamilə başqa bir film olmalı idi. Həmin əhvalatın isə çox maraqlı və özəl tarixçəsi var [2].

“Qızıl üzük” 1955-ci ildə “Bəxtiyar” filmində səslənərkən, artıq musiqi aləmində tanınmış əsər, Rəşid Behbudovun da ifasında səslənən məşhur nəğmə idi. Çünki bu mahnı “Bəxtiyar” filmindən düz 10 il əvvəl 1945-ci ildə səslənməli idi. Yəni bu əsər o zaman “Azərbaycanfilm” studiyasına rəhbərlik edən Rəsul Rzanın ssenarisi əsasında çəkilən “Qızıl üzük” adlı 1 film üçün yazılmışdı. Yeri gəlmişkən əlavə edim ki, həmin filmin də musiqisini T. Quliyev yazırdı. Rejissor Həsən Seyidbəyli o zaman film üçün R. Rzanın mətnlərinə bir neçə mahnı sifariş etmiş, bəstəkar da bəzi musiqi materiallarını artıq hazırlamışdı. O cizma-qaralar arasında “Qızıl üzük” adlı bu mahnı da vardı. Lakin filmin çəkilişləri naməlum səbəblərdən dayandırılır. Film isə arxiv rəflərinə göndərilir [2]. Qəribəsi də odur ki, film ekranlara çıxmasa da, filmdəki bu mahnı R. Behbudovun repertuarına daxil olur və o zamandan etibarən rəsmən səslənməyə başlayır. Mahnı o qədər sevilir ki, onu 50-ci illərin əvvəllərində ümumittifaq səsyzma şirkətinin buraxdığı vala da daxil edirlər. Üstəlik ifaçının sevimli parçaları arasına düşür və ara-sıra konsertlərdə səslənməyə başlayır. Məhz bu səbəbdəndir ki, “Bəxtiyar” filmi ekranlara çıxanda, oradakı “Qızıl üzük” nəğməsinə eşidən melomanlar 50-ci illərin bu məşhur musiqisini dərhal tanıyırlar. Qısaı, Lətif Səfərov 1955-ci ildə öz kino-komediyaıını çəkərkən və bəstəkar kimi də T.Quliyevi dəvət edərkən, Quliyev də həmin məşhur mahnııını özü ilə “Bəxtiyar”a gətirir. Görünür ki, L.Səfərov da Quliyevin bu seçimini qəbul edir, filmin əhəmiyyətli səhnələrindən birinə uyğun görür. Məhz bu səbəbdəndir ki, filmdə əksər mahnıların söz müəllifi Ənvər Əlibəyli olduğu halda, Rəsul Rzanın mətni ilə səslənən yeganə mahnı “Qızıl üzük” olur.

Əslində mahnının bu filmə düşməsinin əsas səbəblərindən biri də elə R. Behbudov özü idi. Çünki mahnı yarandığı gündən Behbudovun repertuarında mütləmədi səslənirdi. Bu səbəbdən ifaçının həmin dövrdəki məşhur mahnılarından birini o filmə salmaq istəyi labüd olur və yerinə düşür. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, filmdəki səs yazısı 1952-ci ildə lentə alınıb və ifaçının müşayiəti fortepiano ilə verilib. Bəzi fərziyyələrə görə pianoda müəllif özü, digər fikirlərə görə isə R.Behbudovun o dövrdəki əsas müşayiətçisi Vladimir Kozlov ifa edir [12].

Qısaı, bu mahnııını filmə gətirməklə bəstəkar onun bütün gələcək uğurunu təmin etdi [8]. Çünki milli ekranlarımızdan heç əskik olmayan bu filmin hər növbəti nümayişı, oradakı bütün nəğmələr kimi “Qızıl üzüy”ü də yada salır, hafizələrdə daha da möhkəmləndirirdi. Nəticədə ümumxalq rəğbəti və məhəbbəti qazanan

əsr 1955-ci ildən etibarən milli mahnı-romans janrının standartına çevrildi, vokal məktəbimizin formalaşmasında müstəsna rol oynadı.

Mahnının mətni ilə də bağlı tarixdəki maraqlı məqamlara nəzər yetirək. Filmdə səslənən versiyanın mətni bu cür idi:

*Üzüyümün qaş füzədəndir,
Könlüm açılmayı bu gün, nədəndir?
Yaman gündə, dost əlindən bərk yapış,
Dünyanın həvəsi keçib gedəndir.
Bizim bağlar, çöllər xoş bir tamaşa,
Sonalar göllərdə gəzərlər qoşa.
Necə çətin olsa ömrün yolları,
Birlikdə, yorulmaz vurarıq başa.
Bulud gələr, çiskin çilər, çən eylər,
Yar yarından ayrı düşsə, qəm eylər.
Sevgilimdən necə qalım aralı?
Bir baxışla qəlbə yüz məlhəm eylər.*

Bu mətnlə bağlı tarixdə maraqlı bir əhvalat yaşayır. Məsələ burasındadır ki, şeirin orijinalında ilk bəndin son misrası filmin rejissoru Lətif Səfərovun təklifi ilə dəyişdirilir. Yazıçı Anar xatirələrində qeyd edir ki, o film üzərində çalışarkən Lətif Səfərov Rəsul Rzaya baş çəkir və mətndəki bir cümləni dəyişməyi xahiş edir. Rejissor “Dünyanın həvəsi keçib gedəndir” misrasının sovet senzurasına tuş gələ biləcəyindən ehtiyat edirdi. O üzdən də Rəsul Rza son misranı dəyişərək “Böyük duyğu ömrü bahar edəndir” cümləsi ilə əvəz edir [13].

*Üzüyümün qaş füzədəndir,
Könlüm açılmayı bu gün, nədəndir?
Ağır gündə, dost əlindən bərk yapış,
Böyük duyğu ömrü bahar edəndir.*

Lakin buna baxmayaraq filmə Rəşid Behbudovun orijinal mətnlə oxuduğu versiya düşür. Nəticədə rejissorun təkidi ilə mətnə edilən dəyişiklik filmə daxil olmur.

O ki, qaldı bu şeirin ümumi formasına, bu mətn Rəsul Rzanın heca vəznində yazdığı ən parlaq mahnı mətnlərindən biridir. Onun çox maraqlı diqqəti çəkən strukturu var. “Qızıl üzük” mahnısı nəqəratsız kuplet formasındadır [4]. Mahnıda üç 11 hecalı şer bəndindən istifadə olunur. Baxmayaraq ki, şeir 11 hecalı qoşma formasının strukturunu xatırladır, lakin bu şeirin ümumi qafiyə tərzı bayatı janrının qafiyə strukturu üzərindədir. Fikir versək görərik ki, həqiqətən bəndlərin yalnız 3-cü misraları qafiyəsi ilə fərqlənir, 1-ci, 2-ci və 4-cü misralar isə həm qafiyədir, eynən bayatı janrında olduğu kimi. Yəni bəndlərdəki misralar bir-birilə AABA

prinsipi əsasında qafiyələnir [5]. Bu cəhəti ilə mahnının poetik tərəfi xalq poeziyasına daha da yaxınlaşır. Bəlkə də bu səbəbdən o şeir özü də musiqisəvərlər üçün daha anlaşıqlı və doğmadır [13].

Eyni fikirləri mahnının musiqi tərəfi ilə bağlı da söyləmək olar. Yəni poetik mətni müşayiət edən musiqi də onun dramaturji xətti ilə inkişaf edir. Belə ki, bəndlərdə qafiyəsi ilə seçilən 3-cü misralar melodik baxımdan da yuxarı inkişafdadır və seçilir [5]. Sözsüz ki, Ü.Hacıbəyli məktəbinin davamçısı kimi T.Quliyev daim xalq musiqisindən qidalandığı üçün milli motivlər, rəqslər, xüsusilə də muğam köklərimiz bu bəstəkarın bütün yaradıcılığında qırmızı xətlə keçir. Odur ki, “Qızıl üzük” nəğməsinin də segah ladında bu qədər ifadəli, doğma, milli intonasiyalarla təqdimatı təsadüfi deyil. Hətta musiqişünas Lalə Hüseynova bu nəğmə ilə bağlı fikirlərində qeyd edir ki, “Diqqətlə fikir verdikdə bu nəğmədə xalq mahnılarımızın ahəngi, xüsusilə “Pəncərədən daş gəlir” mahnısının konturlarını görmək olar”.

QIZIL ÜZÜK

Moderato *Sözləri Rəsul Rzanındır*

6 *mf*

Ü - zü - yü - mün_ qa - şı fi - ru - zə - dən -

12 - dir, kön-lüm a - çıl - ma - yır bu gün_

17 *rit.* *a tempo*

nə - dən - dir. Ya - man gün - də_

21

dost ə - lin - dən bərk ya - pış, *rit.*

25 *a tempo*

dün - ya - nın hə - və - si ke - çib *tr.*

29

ge - dən - dir. 1. 2. Φ dir. dir.

“Qızıl üzük” mahnısının not yazısı

“Qızıl üzük” mahnısının ilk not nəşrinə gəlincə isə, filmin premyerasından 2 il sonra bəstəkarın həmin filmə yazdığı bəzi mahnıların yer aldığı “Bəxtiyar” kinofilmindən seçilmiş parçalar” toplusunda bu nəğmənin notları ilk dəfə dərc olunur [14].

O ki qaldı mahnının tarixində baş vermiş və yaddaqalan mədəni hadisələrə, əvvəla ondan başlayaq ki, Rəşid Behbudov bu mahnını sonrakı dövrlərdə də özünün bütün xarici səfərlərində oxuyardı [9]. Üstəlik həm “Bəxtiyar” filmi, həm bu nəğmə çox qısa vaxt ərzində Azərbaycan sərhədlərindən uzaqda, xüsusilə İranda məşhurlaşdı. Təsadüfi deyil ki, mahnının həmin dövrdə Güney Azərbaycanın məişət dəblərinə təsirindən də söz açırlar. Məsələn Tehrandə, Təbrizdə, Ərdəbildə bu mahnının təsiri ilə firuzə qaşlı üzüklər dəbə gəlirdi.

Azərbaycan kinosuna bütün həyatını və jurnalistik fəaliyyətini həsr etmiş qocaman kino işçisi Aydın Kazımsadə bu nəğmədən söz düşəndə qeyd edir ki, sovet ittifaqının əsas mətbu orqanlarından olan “İzvestiya” qəzetinin İran, Əfqanıstan, Türkiyə üzrə müxbiri Azad Şərifov “Qızıl üzük” mahnısının İranda yaratdığı rezonansdan bəhs edərdi. Onun sözlərinə görə Rəşid Behbudovun oraya səfərlərindən sonra Təbriz, Tehran şəhərlərinin zərgər dükanlarında firuzə qaşlı üzüklərə tələbat artır, nəticədə bir neçə gün ərzində üzüklər piştaxtalardan yoxa çıxırdı [10, 13].

Mahnının ötən əsrin ortalarındakı məşhurluğunu sübut edən faktlardan biri də odur ki, bu nəğmə onu yaradan Behbudovun sağlığında, yəni hələ 50-60-cı illərdə digər müğənnilərin repertuarına düşür. Həmin sırada ilk cəsarətli müğənni isə Tofiq Quliyev mahnılarının əvəzsiz ifaçısı Şövkət Ələkbərova olur. Nə qədər paradoksal olsa da, Behbudovun möhtəşəm ifasından sonra risk edib ona ilk müraciət edən ifaçı məhz qadın olur. Şövkət xanım öz təfsirində R. Behbudovun mahnıya verdiyi ümumi obrazdan uzaqlaşmayaraq “Qızıl üzüyü”ü yenə də kamera musiqisi formatında, yalnız piano müşayiəti ilə oxuyur. Bu həqiqətən məharətli, peşəkar və istedadlı şərhdir. Həmçinin “Qızıl üzük” mahnısının qadın vokalı ilə təqdim olunan ilk nümunəsidir.

Ş.Ələkbərovanın ifasıyla bağlı olan ən qeyri-adi fakt isə odur ki, ifaçı 50-60-cı illərdə bu nəğməni düz 3 dəfə lentə yazdırmışdır. 1957, 1959 və 1969-cu illərdə. Əslində bu ifalar mahiyyət etibarilə bir-birindən fərqlənmirlər. Hər üçü sadəcə piano müşayiətində yazılıb və ifa manerasına görə oxşardı. Amma diqqətli dinləyici o ifaları intonasiya, melizmlər və vurğularına görə rahatlıqla fərqləndirə bilər. Yeri gəlmişkən həmin ifalarda Ş. Ələkbərovanı Tofiq Quliyev, Yelena Mustafayeva və Vasif Adıgözəlov müşayiət etmişlər.

1957-ci ildə mahnının tarixinə daha bir peşəkar ifa daxil olur. Həmin versiyada Azərbaycan vokal və xüsusilə fortepiano ifaçılığı məktəbinin parlaq nümayəndəsi Rauf Atakişiyevi eşidirik. İfaçı nəğməni R. Behbudov standartı üzərində, bəstəkarın şəxsi müşayiəti ilə ifa edir.

Maraqlıdır ki, 60-cı illər bu mahnının tarixində ifa baxımından seçilmir. Yalnız həmin onilliyin sonunda mahnının tarixində ilk dəfə “Qızıl üzüyü”ün inqilabi, özü də instrumental versiyası yaranır. Bu kaver nəğmənin bütün sonrakı instrumental versiyalarının sələfi hesab edilə bilər. Həmin inqilabi yanaşma isə Azərbaycan cazının flaqmanı Vəqif Mustafazadənin adı ilə bağlıdır. 1968-ci ildə yara-

nan həmin solo-instrumental versiya bu mahnının milli fakturasında, obrazında, ahəngində o vaxta kimi təxmin etmədiyimiz yeni caz imkanlarını açdı. Bu versiya ifaçının caz improvizələrini və solo baxışını əks etdirir. Həmin versiyada çox tanış, şirin, ənənəvi Vaqif intonasiyaları var. Əslində bu eksperimental iş V. Mustafazadə yaradıcılığında “Qızıl üzük” leytmotivinin təməlini qoyur. Neyçün təməlini? Çünki Mustafazadə külliyyatından günümüzdə çatan yazılar arasında “Qızıl üzüy”ün ən azı 4 fərqli və super interpretasiyası var. 68-ci ildəki yazı isə onların pioneri idi.

Virtuoz pianoçu və caz-muğamın banisi Vaqif Mustafazadə bu melodiya 1971-ci ildə ikinci dəfə qayıdır. Yeni yaratdığı “Leyli” kvartetinin çoxsəsli qadın vokalı üzərində səslənən versiya, müəllifin ilk vokal eksperimenti kimi tarixə düşür. Tanış xallar, içəri-şəhər ab-havası, Tofiq və Vaqif cazının kəşidyi nöqtədən Amerika blyuzunun milli versiyası boylanır sanki. Amma Mustafazadə əsərin imkanlarını açmaqdan doymurdu və düz 1 il sonra o, “Sevil” kvartetini yaradaraq “Qızıl üzüy”ü bu dəfə də onların ifasında tamam fərqli tərzdə, fərqli metro-ritmik quruluşda təqdim edir. O versiyada artıq milli caz-rok ballada səslənir. Qərb rokunun elementləri, bas gitarın gedişləri, qızların çoxsəsli vokalı ilə nəğmənin o vaxtadək səslənməyən yeni obrazı və eksperimental forması üzə çıxır. Yeri gəlmişkən o versiyada kvartet mahnının 2-ci bəndini rusca oxuyaraq beynəlmiləl sovet dinləyicilərinə xitab edir və Azərbaycan musiqisinin sərhədlərini genişləndirirdilər.

Və nəhayət V.Mustafazadənin son müraciətini 1980-ci ildə, cazmenin vəfatından sonra işıq üzü görən “T.Quliyev mövzularına caz kompozisiyaları” adlı plakda eşidirik. Həmin alboma T. Quliyevin 5 mövzusu daxil idi. Onların sırasında səslənən “Qızıl üzük” Vaqif Mustafazadənin o vaxta kimi işlədiyi bütün versiyaların fəvqündə dayanır. Bu versiyada mahnının əsas motivi Mustafazadənin caz monoloqunu xatırladır. Cazmenin ənənəvi improvizələri Elza Banzeladzenin kədərli vokalizini müşayiət edir. Həmin nümunədə fəlsəfi düşüncələr, qərribə 1 hüzn var. Bu kompozisiya bir növ Vaqifin o vaxta kimi yaratdığı bütün əsərlərin ümumi ensiklopediyasına bənzəyir. Həmin nümunənin kədərli ovqatı sübut edir ki, Vaqif Mustafazadə həmin yazının son olacağını, artıq həyatla vidalaşdığını sənətkar fəhmi ilə duymuş və ötürə bilmişdir.

Yeri gəlmişkən həmin versiyanı cazmen Daşkənd səfərindən əvvəl Tiflisdə Melodiya şirkətində yazdırmış, Bakıya dönəndən sonra yazının 1 nüsxəsini T. Quliyevə verərək əsərlərlə bağlı fikrini öyrənmək istəmişdir. lakin Daşkəndə konsert səfərinə yollandığından həmin söhbət yarımçıq qalmışdır. Təəssüf ki, həmin səfər cazmenin son səfəri olur və Mustafazadə müəllifin bu kompozisiyalar haqda fikrini öyrənə bilmir. O hadisə ilə bağlı tarixdə T.Quliyevin çox təsirli müsahibəsi yaşayır.

Bir sözlə Hər 4 versiyada mükəmməllik, intellekt və yüksək sənətkarlıq nümayiş etdirən V. Mustafazadə bu günədək də “Qızıl üzüy”ün tarixdə ən fərdi və ən fərqli eksperimental versiyalarının yaradıcısı kimi zirvədəki yerini qorumaqdadır.

Bir kiçik musiqi nümunəsinin təmsalında da ötən əsrin 70-ci illərində milli estrada-caz sənətimizin peşəkarlıq meyarlarının səviyyəsi gözümüz önündə canlanır.

Yenidən mahnının ifaçılıq tarixinə qayıdaraq qeyd edək ki, tarixdə bu mahnıya instrumental müraciətlər hədsiz çox oldu. Tar, qoboy, qarmon, fortepiano alətlərində yaranan instrumental versiyalar sıraya düzüldülər. Həmid Vəkilov, Ramiz Quliyev, Aftandil İsmayılov, Zaur Əliyev, Adil Bağırov və digərləri onu solo alətdə ifa etdilər. Həmin versiyaları internet resurslarında dinləmək olar.

Sırada 8-ci onillikdir. Həmin onillik bu mahnının tarixində ən məhsuldar dövrdür. Lütfiyar İmanov, Rauf Adıgözəlov, İdris Mehdiyev, Fidan Qasımova, Əli Haqverdiyev, Mobil Əhmədov, Elçin Cəlilov və digərləri bu mahnını ifa etmiş ifaçılar sırasında dayanırlar. Özü də bu ifaçıların hər biri özünəməxsus müşayiət seçdi, kimisi fortepianonun, kimisi kamera orkestrinin, kimi xalq çalğı alətlərinin ifasına üstünlük verdi və nəticədə mahnının müxtəlif tərtibatları ortaya çıxdı.

Həmin onilliyin ən parlaq müraciəti isə Rafiq Babayevin məşhur estrada caz kollektivinin imzası ilə bağlıdır. Bu versiya Azərbaycan estradasında zövq, keyfiyyət, intellekt və müasirlik meyarlarına çevrilən Rafiq Babayevin Tofiq Quliyev mahnıları əsasında yaratdığı ilk və hələ ki, tarixdə yeganə simfo-caz kompozisiyasıdır. “Parafraz” adlanan həmin kompozisiya “Bəxtiyar” kinofilminin musiqi materialına, oradakı nəğmələrə yeni baxış bucağı, yeni interpretasiya və son dərəcə maraqlı, həm müasir, həm milli və peşəkar müraciətdir. Həmin musiqi koleydoskopu içində biz “Qızıl üzüy”ün də motivlərini eşidirik. Bu versiya o nəğməyə Vəqif Mustafazadə yanaşmasından sonra 2-ci eksperimental müəllif işi hesab edilə bilər. Rafiq Babayev nəğməni 80-ci illərin sovet estrada-caz ab-havasında və simfonik orkestrinin ənənəvi səslənməsi üzərində, tamamilə fərqli rənglərdə dilə gətirir. Həqiqətən də məhz bu cür fərqli, maraqlı, eksperimental işlərlə ötən əsr mahnı janrımızdakı mütərəqqi proseslər izlənə bilər. Həmçinin bu versiyalarla nəğmə həmin onilliklərdə həyatının yeni mərhələlərinə qədəm qoyaraq cilləlanır və parlayırdı.

Maraqlıdır ki, R. Babayev həmin dövrdə yaratdığı aranjiman üzərində mahnının vokal versiyasını təqdim edir və onu kollektivinin gənc və istedadlı solisti Brilyant Dadaşovaya həvalə edir. Yenidən Babayevin özünə xas harmoniyaları və keçidləri, sevimli elektron alətlərini, etno-jazın folk-fyujn versiyasını eşidirik. Bu kaver mahnıya növbəti maraqlı, fərqli, eksperimental yanaşma idi və Rəşid Behbudov standartından sonra klassik qələbin 2-ci dəfə parçalanması idi.

Ötən əsrin son onilliyindən başlayaraq sonrakı onilliklərdə estrada musiqimizin tənəzzülü fonunda “Qızıl üzük” əsasən klassik formada səslənərək fərqli şərhlərini tapmadı deyə bilərik. Müğənnilər cəsarətli eksperimentlərə yox, onun daha çox klassik formasını saxlamağa üstünlük verdilər.

Bizim əsrin yazılarına nəzər salsaq vokal məktəbin tanınan bütün ifaçılarının repertuarında bu nəğməni eşitmək olar. Demək ki, bu gün də mahnı öz səyahətini davam edir, öz fanatlarını qazanır. Dövrümüzün ifaçıları onu sanballı, məşhur,

ciddi əsər kimi repertuarına salmaqda davam edirlər. Bu o spesifik əsərlərdəndir ki, ifaçısına dərhal müsbət xallar, üstünlük qazandırır. Onlara 1 status verir sanki.

Bu mənada Samir Cəfərov, Anar Şuşalı, Aynur İsgəndərli, Nərgiz Kərimova, Aqşin Abdullayev, Nurlan Növrəsli və onlarla vokal ifaçısının repertuarından keçib bu mahnı. O ifaçıların hər biri bu nəğmədə yeni söz deməyə can atıblar. Buna müvəffəq olublar ya yox, bunu biz yox, zaman göstərəcək.

Lakin vokal ifaçılarından fərqli olaraq müasir Azərbaycan cazının nümayəndələri daha cəsarətli oldular. Onların təfsirlərində bu nəğməni eşitmək xoşdur. Çünki bu nəğmə milli cazın təməlində dayanan böyük bir musiqçinin əsəridir. Bütün əsərlərində olduğu kimi “Qızıl üzük” nəğməsində də Tofiq Quliyev son dərəcə milli çalarlar, segahın ahəngi, doğma intonasiyalar, şərq koloriti içərisində bir caz potensialı da yerləşdirib. O üzdən müasir caz sənətimizin bütün nümayəndələri bu nəğmədə o cövhəri tapıb üzə çıxarmağa çalışdılar. Hər müəllif öz baxış bucağını ortaya qoydu. Rəis Sultanov, Salman Qəmbərov, Şahin Növrəsli, Emil İbrahim, Etibar Əsədli, Emil Əfrasiyab və digərləri bu cərgədə dayanırlar.

Beləcə başlanğıcını bir filmdən götürsə də 1 əsrə yaxın vaxt ərzində tərəvətinə itirmədən bütün onilliklər üçün aktual, maraqlı və cazibəli qalması bacaran parlaq 1 nümunə ilə mahnı janrımızın yaxın keçmişinə səyahət etdik. Bu əsər sovet kinosunun musiqi elementi kimi yaransa da, bütün növbəti onilliklər ərzində onun maraqlı təkamülünü müşahidə etdik. “Qızıl üzük” sadə mahnı formasından çıxaraq əməlli başlı mədəni hadisəyə çevrildi. Hər dövrün gətirdiyi mədəni dəyərlərin, dəblərin təsirlə qəliblərini sındıraraq forma və məzmun dəyişikliyinə həm məruz qaldı, həm də daxili potensialını ortaya qoyaraq o proseslər üçün platformaya, musiqi emalatxanasına çevrildi. Önəmli olan isə o cövhəri bu əsərdə görə musiqiçilər nəslinin yetişməsidir. Çünki yalnız peşəkar, istedadlı və intellektli ifaçılar, musiqiçilər mahnı tariximizdəki gerçək incilərin üzə çıxması və parlamasını təmin edə bildilər. Şübhəsiz ki, mahnı irsimizin yaşaması və inkişafı üçün bu ən əhəmiyyətli amillərdəndir.

Bu mənada müraciət etdiyimiz araşdırma mövzusunun da tarixi-mədəni baxımdan əhəmiyyətli olduğunu düşünürük. Mahnı janrımızın inkişafında müstəsna rol oynamış bir əsərin tarixinə aid təqdim olunan araşdırma işində “Qızıl üzük” nəğməsinin yaranışı, kökləri, musiqi və söz tərəfinin təhlili, ifaçıların xronoloji ardıcılığı, bu nəğmənin tarixində yeni söz söyləmiş parlaq ifaçıların retrospektivi və mahnı janrımızdakı kultural əhəmiyyəti qısa və yığcam şəkildə tədqiq olunmuşdur. Bu iş populyar musiqi janrına maraq göstərən və mahnı irsimizi araşdırmaq istəyən gənc musiqişünaslar üçün metodoloji bir nümunə ola bilər. Həmçinin bu mahnının gələcəkdə daha dərin araşdırılması üçün informativ baxımdan baza rolunu oynaya və yararlı ola bilər. Bu nümunənin təmsalında milli mahnı janrımızın digər məşhur nümunələrinin də oxşar formalı tədqiqi həm tarixi-kultural, həmçinin ifaçıların xronoloji ardıcılıqla müqayisəli təhlili, növbəti musiqişünasların işlərində əksini tapa bilər.

Bu nümunə müəllif araşdırması olaraq eyni zamanda daha bir əhəmiyyətli missiya daşıyaraq multimediyə məhsulu kimi televiziya efinə yayımlanan silsilə proqramlarda öz əksini tapır. Bununla da televiziya və radio dalğalarında nümayiş olunan eyniadlı müəllif proqramıyla mahnı irsimizin tarixi tədqiq olunur. Müasir izləyicilərin bədii-estetik zövqünün formalaşması, əsil Azərbaycan musiqisinin təbliği və təşviqi istiqamətində xidmət göstərərək, insanlara mahnı irsimizin tarixinə yaxınlaşmaq fürsətini qazandırır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Dadaşzadə A.Ə. Azərbaycan kino salnaməsi. B.: Şərq-Qərb, 2021, 768 s.
2. Dadaşzadə A.Ə. “Azərbaycan kinosu” izahlı kataloqu I cild, B.: 2003, 372 s.
3. Əbdülrəhmanlı N. Azərbaycan kino sənəti tarixi. 4 cildlik, B.: Qanun, 2021, 176 s.
4. Mahmudova C.E. Mahnının qoşa qanadı-poeziya və musiqi. B.: Mars-print, 2013, 244 s.
5. Mahmudova C.E. Tofiq Quliyevin mahnılarında poetik mətnin və melodiyanın əlaqəsi // Musiqi dünyası, 2002, № 3-4 (13), s.131-137
6. Tofiq Quliyev. Biblioqrafiya. Axundov adına Milli Kitabxana. B.: 2017, 215 s.
7. Rəşid Behbudov. Biblioqrafiya. Axundov adına Milli Kitabxana, B.: 2016, 84 s.
8. Касимова, С. С песней по жизни: [о творчестве Тофика Кулиева]. Б.: АНА, 1955, 144 с.
9. Меликова, Л. Тофик Кулиев. Б.: Союз композиторов. Азербейш, 1965, 215 с.
10. «Певцы советской эстрады» второй выпуск, М.: Искусство, 1985, 304 с

İNTERNET RESURLARI

11. Web 1. https://www.youtube.com/watch?v=_vxgMXuHnwc
12. Web 2. <https://www.youtube.com/watch?v=7QamlMqfnxA>
13. Web 3. https://www.youtube.com/watch?v=kYHUTQ_CkfQ&t=861s
14. Web 4. <https://www.youtube.com/watch?v=1e0Q2AFzE9o>
15. Web 5. <https://www.youtube.com/watch?v=cyr47XVqEg>
16. Web 6. <https://www.youtube.com/watch?v=9978sXMoWxk>
17. Web 7. <https://www.youtube.com/watch?v=ybNkpbWralY>
18. Web 8. <https://www.youtube.com/watch?v=jvc332UycCI>
19. Web 9. <https://www.youtube.com/watch?v=4lfolmtBalU>
20. Web 10. https://www.youtube.com/watch?v=B3YZTVfy_KI
21. Web 11. https://www.youtube.com/watch?v=CWiGbIE8O_c
22. Web 12. https://www.youtube.com/watch?v=5Xxs3_eov20
23. Web 13. <https://www.youtube.com/watch?v=BPQ48jkn6wA&t=91s>

Notoqrafiya:

24. Tofiq Quliyev “Bəxtiyar” kinofilmindən seçilmiş parçalar” /fortepiano ilə oxumaq üçün /söz.Ə.Əlibəyli; tərc. P.Simonova. - Bakı: Azmusnəşr,1957.- 41 s

Кенуль ШУКЮРОВА

Диссертант

Бакинской Музыкальной Академии

**ПЕСЕННЫЕ СТАНДАРТЫ XX ВЕКА:
К ИСТОРИИ ПЕСНИ «ГЫЗЫЛ УЗУК»**

Аннотация: В данной статье рассматривается зарождение одного из ярчайших образцов песенного наследия XX века «Гызыл Узук», представляется исполнительская ретроспектива данной песни и ее роль в формировании общественно-культурных ценностей национальной культуры и ближнего зарубежья за последнее столетие. На примере этой песни анализируется развитие национальной эстрады и процесс трансформации жанра песни. Кроме того, внимательно прослеживается процесс развития песенной формы прошлого столетия и представляется самые блестящие интерпретации и новшества, внесенные в содержание и форму данной песни яркими представителями национальной исполнительской школы.

Данная исследовательская работа, поднимая очень важную музыкально-просветительскую тему, способствует развитию культурных ценностей и эстетического воспитания слушателей посредством популярной музыки. Кроме того, повествуя историю одной песни простым и доступным языком, пропагандирует наше духовное наследие, закладывая основу для привлечения внимания к национальной музыке современных почитателей и любителей музыки.

Ключевые слова: Тофик Гулиев, кинофильм Бахтияр, Гызыл Узук, Рашид Бейбутов, жанр песни

Konul SHUKUROVA

Dissertation candidate of the

Baku Music Academy

Named after Uzeyir Hajibeyli

**SONG STANDARDS OF THE 20TH CENTURY:
ON THE HISTORY OF THE SONG "GIZIL UZUK"**

Abstract: This article examines the origins of one of the brightest examples of the song heritage of the twentieth century, “Gizil Uzuk”, presents a performance retrospective of this song and its role in the formation of socio-cultural values of national culture and neighboring countries over the last century, and most importantly, using the example of this song, analyzes the development national stage and the process of transformation of the song genre. This example carefully traces the development of the song form of the last century and presents the most brilliant interpretations of this song and innovations introduced into the content and form of the song by prominent representatives of the national performing school.

This research work, raising a very important musical educational work, contributes to the development of cultural values and aesthetic education of the current generation through popular music in addition, by telling the story of one song in simple and

accessible language, it promotes our spiritual heritage, laying the foundation for attracting attention to national music among modern admirers and music lovers.

Keywords: *Tofik Guliyev, Bakhtiyar, Gizil Uzun, Rashid Behbudov, song genre*

Rəyçilər:

AMK-nın professoru, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Lalə Hüseynova;

AMK-nın baş elmi işçisi, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Fazilə Nəbiyeva